

самооценки социальных явлений которые предлагались участникам экспериментальной выборки . Был предложен перечень социальных качеств и возможность принятия или отторжения данного явления по шкале : мне характерно полностью , часто проявляю такие качества , редко проявляются такие качества и никогда не проявляю такие качества . Проведенный анализ изучения изменений в рамках деятельности лица с психофизиологическими особенностями и систематизированный перечень социальных атрибутов , указывающих на наличие комплекса гандикапности . Эмпирический материал подтверждающий важность детального изучения проявлений атрибутов гандикапности у людей с психофизиологическими особенностями обеспечивает необходимостью дальнейшего раскрытия данной проблемы.

Ключевые слова: лица с психофизиологическими особенностями, гандикапность, социальные атрибуты, социокультурная среда.

Summary. In the article the author reveals the essence of attributes of handicap features and their socially caused character. Theoretical and methodological features of handicap in the analysis of cultural and social environment are presented. Handicap concept as a form of response to own psychological and physiological particularities and its display in the interaction of the personality with the environment is disclosed. By classifying of psychological conditions that affect the inclusion of the individual in society and emotional behaviour of persons with psycho-physiological needs in accordance with the classification categories and communication activities were taken as a basis for analyzing handicap attributes such as: subject (sports, consumer), productive (constructive, fine arts, education), labour (household labour, social and professional activities), communication (in the family, reference group, collective). Analyzing the character of displays of handicap attributes the experimental data that make it possible to determine the importance of studying of such social phenomena of individuals with physiological characteristics, aimed onto constructive socialization and integration of this category in social processes and institutional system were received. These results were made using the scale of self-esteem of social phenomena which were offered for participants of experimental sample. The list of social qualities and the ability to accept or reject these phenomenons on a following scale was proposed: it is quite typical for me, often show these qualities, the qualities rarely occur and never show as qualities.

Talking about personality as a combination of physical and mental content, it is important to note the influence of the physical state in mental structures of consciousness. Thus, the presence of persistent changes in self-image and structural units of consciousness, which is associated with physiological characteristics, the author calls handicap consciousness. The reflection of the world through the prism of psycho-physiological features is the basis of "handicap complex", which is fixed in certain qualities and emotions of personality and translated in handicap attributes.

The analysis of the study of changes in the activity of personality with psycho-physiological characteristics and systematic list of social attributes that indicate the existence of a handicap is given. Empirical data confirming the importance of a detailed study of the manifestations of the handicap attributes of people with psycho-physiological feature provides the necessity of further disclosure of the problem.

Key words: persons with psycho-physiological features, handicap, social attributes, socio-cultural environment.

УДК 159.923

М.М. НАКОНЕЧНА

ПРОСОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Резюме. У статті розглядається просоціальна активність як один із чинників становлення інтрапсихічного в особистості. Досліджується зв'язок просоціальності з первинною та вторинною соціалізацією. Розводяться поняття просоціальної та спільної (колективної) діяльності. Просоціальна активність розглядається як складний процес, опосередкований різними особистісними підструктурами. Робиться припущення, що одиницею просоціальної активності виступає допомога іншому. Виявляються різні типи допомоги іншому в залежності від стилів дій, виділених Г.М. Андреевою. Аналізується різниця між поняттями «розвиток особистості» та «особистісний розвиток», розвиненими в працях М.В. Папучі, та пропозитивна паралель з контекстом просоціальної активності в межах цих двох типів розвитку. Вивчаються взаємозв'язки просоціальності з категоріями ставлення, особистості, розвитку, поняттями міжфункціональних психологічних систем. Просоціальна активність виступає як така, що вимагає від особистості позиції активного творця. Вивчається обумовленість просоціальної активності суб'єктивністю особистості. Аналізуються деякі сучасні дослідження просоціальності. Робиться висновок про ймовірний ранній етап генези просоціальності, джерела якої пов'язуються зі складною інформаційно-енергетичною силою нужди, за С.Д. Максименком. Просоціальна активність, таким чином, виступає чинником розвитку, становлення, візнобарвлення, ускладнення та структуризування внутрішнього світу особистості.

Ключові слова: просоціальна активність, особистість, становлення, внутрішній світ, інтерпсихічне, інтрапсихічне, соціалізація, ставлення.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство потребує віднаходження способів гармонійного співбуття, які б ґрунтувалися не на індивідуалізмі, важливому для розвитку капіталістичних відносин, але

руйнівному для існування конструктивних міжособистісних взаємин. Такою підвалиною, таким способом може бути просоціальна активність особистості, спрямована на благо інших людей.

Мета: проаналізувати генез просоціальної активності при становленні внутрішнього світу людини

Виклад основного матеріалу. Проблема генези просоціальної активності особистості тісно пов'язана з проблемою „розрваного простору”, за М. Гайдеггером. У сучасному суспільстві руйнується комунікація, руйнуються соціальні зв'язки, і тим більш важливим є методологічне, теоретичне та емпіричне віднаходження шляхів побудови конструктивних взаємовідносин між людьми. До таких шляхів належать випадки прояву та реалізації просоціальної активності особистістю.

Просоціальна активність залежить від розуміння первинної і вторинної соціалізації людини в онтогенезі. Просоціальний розвиток певним чином має віддзеркалювати ті форми розвитку, які соціум закладав у людину в процесі первинної соціалізації. Тут ми бачимо вплив соціальної складової, поряд з біологічною та духовною, за С.Д. Максименком, на розвиток особистості. Тут також поєднуються принципи відображення та діалогізму в психологічній науці. Аксиоматичним стало твердження про те, що вторинна соціалізація відбувається на основі первинної. В курсі власного просоціального розвитку людина відтворює те, що було закладено раніше. Невідомо, коли починається просоціальна діяльність. Джерела її ми, услід С.Д. Максименку, відносимо до нужди як первинної психобіосоціальної сили. Це питання тісно пов'язане із первинною та вторинною соціалізацією та культурними відмінностями, що існують у різних групах людей. Людина, намагаючись відтворити структури внутрішнього світу назовні у просоціальній активності, прагне при цьому розвинути, збагатити те внутрішнє в собі, що вона вкладає в інших людей. Просоціальна активність – це особливий вид людської діяльності, яка відбувається за наявності певних умов та має специфічні психологічні наслідки для суб'єктів. Дійсна психологічна природа цього явища досі не може вважатися з'ясованою. У вітчизняній науці достатньо активно і продуктивно вивчалися проблеми спільної (колективної) діяльності, які найбільш ґрунтовно досліджені в працях таких вітчизняних психологів, як О.О. Бодальов, В.В. Давидов, А.І. Донцов, Д.Б. Ельконін, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, Є.Д. Маргуліс, В.В. Рубцов, Г.А. Цукерман, О.С. Чернишов та ін. Однак, на наш погляд, існують суттєві психологічні особливості даної проблеми, головною відмінністю між спільною та просоціальною діяльністю є те, що в останньому випадку мета дії “зсувається” із зовнішніх об'єктів на іншу людину. Феномен просоціальної активності може бути об'єктом дослідження різних галузей психологічної науки – соціальної психології, вікової та педагогічної психології, психології особистості.

Вивчення психологічних особливостей просоціальної активності в онтогенезі дозволить глибше зрозуміти сутність розвитку та саморозвитку особистості людини. В дослідженні даної проблеми ми виходимо з того, що розвиток особистості – це неперервний процес, який здійснюється за певними лініями. Можна передбачити, що одним з психологічних засобів цього розвитку є здійснення просоціальної активності. Адже, щоб здійснити даний акт, потрібно попередньо провести велику внутрішню роботу, аналізуючи власні можливості та потреби іншої людини. Причому часто це – симультанний акт, коли рішення про здійснення просоціальної активності приймається за лічені секунди. Просоціальна активність – це складний процес, до якого залучаються різні особистісні підструктури. Особистість опредмечує свої смисли у взаємодії. Інтерпсихічне стає інтрапсихічним, особистісні смисли збагачуються новим змістом. Особистісний розвиток призводить до стану, коли просоціальна активність стає потребою людини, і це є підґрунтям самореалізації як конструктивного здійснення можливостей та здібностей людини протягом життя. Просоціальна активність особистості – це активність, спрямована на благо іншої людини. Відповідно, до множини просоціальної активності особистості входить підмножина допомоги іншому. Бар-Тал визначає просоціальну поведінку як „добровільну поведінку, яка реалізується на благо іншого без очікування зовнішніх винагород та виконується за двох умов: (а) поведінка здійснюється заради себе самої, та (б) поведінка здійснюється як акт відшкодування збитків” [13; с.4]. Просоціальна поведінка можлива, тільки коли людина має свободу вибирати, здійснювати її чи ні. Існують, згідно з визначенням Д. Бар-Тала, два основні різновиди просоціальної поведінки: альтруїстична та діяльність з відшкодування збитків.

Отже, для повного та всестороннього розгляду проблеми просоціальної активності особистості потрібно розглянути альтруїстичні прояви людини, діяльність з відшкодування збитків та, зокрема, таку часткову і конкретну реалізацію просоціальності, як допомога іншому. При цьому необхідно розглянути соціально-психологічні аспекти просоціальної активності та допомоги іншому, а також співвіднести ці поняття з тезаурусом розвитку особистості. Просоціальна активність існує в системі ставлень особистості до інших людей, до світу в цілому. С.Л. Рубінштейн писав: „Ставлення іншого „Я” до мого „я” виступає як умова мого існування” [11; с. 354]. Ця взаємообумовленість існування людини стосунками, системою ставлень має велике значення для дослідження просоціальної активності особистості. Через ставлення до іншого людина може реалізувати себе як допомагаючий суб'єкт. Просоціальна поведінка є більш загальним поняттям, яке охоплює форми поведінки, здійснювані в інтересах того чи іншого “соціального об'єкту” (іншої людини, групи, організації тощо), на відміну від поведінки, спрямованої на досягнення особистих цілей. Соціальний психолог Г.М. Андреева [1] описує три основних стиля дій: ритуальний, маніпулятивний та гуманістичний. На нашу думку, в рамках ритуального стилю можлива символічна допомога іншому, наприклад допомогти жінці вийти з автобусу. Маніпулятивний стиль взаємодії практично унеможливує надання дійсної допомоги іншому. І лише в межах гуманістичного стилю можливою стає взаємна підтримка та надання допомоги тому, хто її потребує. Специфіку такого стилю міжособистісної взаємодії аналізував у своїх роботах К. Роджерс. Часто просоціальну активність ототожнюють з нормальною, не девіантною поведінкою, як, наприклад, в дослідженні

А.Ц. Горбачової [4]. Тим самим просоціальна спрямованість протиставляється асоціальної і прирівнюється до позитивної соціальної поведінки. Вважаємо, що таке визначення втрачає специфічну своєрідність просоціальної спрямованості, сутність якої, на нашу думку, полягає в активності на благо інших людей. Проте дослідження просоціальної активності особистості важливе не лише з точки зору соціально-психологічної перспективи, а й у руслі досліджень з психології особистісного розвитку, зокрема, тих, що активно проводяться в українській науці М.В. Папучею. Так, автор зазначає: „Розвиток особистості полягає в організації і інтегруванні людиною свого внутрішнього світу” [10; с. 189]. Просоціальна активність особистості – це деяка складна, хаотична активність, яка впорядковується, організується та інтегрується суб’єктом, і в цьому полягає її розвивальний потенціал щодо особистості.

Цікавим видається розмежування М.В. Папучею [10] понять „особистісного розвитку” та „розвитку особистості”. Якщо розвиток особистості – це закономірний процес, із своїми новоутвореннями, механізмами вікового становлення, в який залучені всі люди, то акти особистісного розвитку – більш рідкі, більш виїмкові, і від цього, можливо, більш цінні. Особистісний розвиток здійснюється, наприклад, через вчинки людини, через її найвищі прояви. Відповідно, просоціальна активність особистості існує, функціонує в просторі розвитку особистості завжди, і є, власне, одним із засобів (зокрема, у випадку допомоги іншому [8]) та, можливо, бере участь в деяких механізмах розвитку особистості. В просторі ж особистісного розвитку просоціальна активність існує тільки якщо сама дія, спрямована на благо іншого, є вчинком, якщо така дія породжується альтруїстичною мотивацією та сприяє розкриттю людського в людині. У статті О.М. Веракси є цитата А. Лілларда про те, що „гра – це зона найближчого розвитку дитини, в якій дорослий не є необхідним партнером” [цит. за: 3; с. 64]. Тобто гра – це активність, де не обов’язково потрібний допомагаючий вплив дорослого для того, щоб відбувся розвиток дитини. Таким необхідним партнером може стати інша дитина і навіть уявний інший. Тобто розвиток відбувається у взаємодії з іншим – ровесником, дорослим чи уявним партнером, і в цій ігровій взаємодії реалізується просоціальна активність дітей. Можливо, саме з цим пов’язано зростання в шестирічному віці просоціальної активності, про що пише, аналізуючи результати емпіричних досліджень, Д. Бар-Тал [13] в розділі про розвиток просоціальної поведінки. У методологічному дослідженні О.І. Левицької вказано: „Тому поняття „особистість” характеризує соціальну позицію індивіда, його соціальну сутність, місце в системі суспільних відносин, міру його соціальності” [6; с. 19]. Якщо виходити з того, що особистість – це міра соціальності індивіда, то просоціальна активність, безсумнівно, є специфічно особистісною. Власне, до таких же висновків ми прийшли, аналізуючи, наприклад, праці С.Д. Максименка та М.В. Папучі.

Просоціальна активність в просторі розвитку особистості існує як складна міжфункціональна система, що включає в себе такі форми втілення, як допомога, благодійність, емпатія, співчуття, співпереживання, в цілому діяльність на благо іншої людини. Розвивальний характер просоціальної активності обумовлюється, зокрема, тим, що існує таке явище, як допомагаюче опосередкування, в більш широкому сенсі – просоціальне опосередкування. Це явище було частково досліджено нами раніше [8], зокрема доведено, що допомога іншому може виступати психологічним засобом розвитку особистості. Вважаємо, що явище просоціального опосередкування – це важливий факт в психічному житті людини, який ще чекає на своїх дослідників. Здійснюючи просоціальну активність, людина реалізує себе як активного творця. Просоціальна активність, зокрема у формі справжньої допомоги іншому – це завжди діяльність, спрямована на розкриття потенціалу суб’єктності як того, хто чинить добро, так і реципієнта допомоги. Суб’єкт надання допомоги орієнтується на взаємособ’єктні відносини, вибудовуючи взаємодію з реципієнтом допомоги таким чином, що реалізується розвивальний ефект щодо суб’єктності кожного з партнерів взаємодії. З одного боку, суб’єкт надання допомоги прямо сприяє тому, щоб той, кому він допомагає по-справжньому, розвинув власну суб’єктність, збільшив власну відповідальність за власну життєву ситуацію, почав розглядати взаємовідносини в термінах екзистенційної турботи, піклування, став автором власних життєвих змін. З іншого боку, суб’єкт надання допомоги опосередковано розвиває і власну суб’єктність. Остання, будучи відображеною у міжособистісних відносинах з реципієнтом допомоги, зростає пропорційно до того, як той, хто допомагає, забуває про себе і звертається до глибин взаємодії з Іншим.

Просоціальна активність особистості – важливий компонент суб’єктного та суб’єктивного становлення індивідуальності. Під суб’єктним становленням індивідуальності ми розуміємо зростання людини як творця власної життєвої ситуації, автора внутрішніх процесів та обставин, в яких виявляються ці процеси, активного діяча на власному життєвому шляху. Під суб’єктивним становленням індивідуальності ми маємо на увазі „сукупність тих внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи” [11], динаміку цих умов, їх рефлексію, те внутрішньо-імманентне розвиткові особистості, що визначає картину внутрішнього світу суб’єкта та систему інтерпретацій ним світу зовнішнього. Суб’єктивне в цьому сенсі є внутрішнім, інтимним, дотичним до особистості мінливим змістом, в який вкладається своєрідність, унікальність, неповторність власного буття індивідуальності. Дотичність до особистості означає, що в проблемі суб’єктивного нерозривно взаємопов’язані особистісний та суб’єктний рівні індивідуальності. Особистість, яка здійснює просоціальну активність, самоактуалізується і тим самим реалізує свій суб’єктний потенціал як індивідуальність. Адже здійснення просоціальності – це завжди акт, який збагачує не тільки того, відносно кого вона здійснюється (кому допомагають, кого підтримують etc.), але й головним чином того, хто здійснює дію на благо іншої людини. Реалізація просоціальності тісно пов’язана з суб’єктним потенціалом індивідуальності, оскільки діяльність на благо іншого розкриває можливості та ресурси людини як активного діяча, творця, автора власних життєвих змін та системи взаємодій з іншими. Ченці, релігійні святі та подвижники ведуть, здавалося б, асоціальної

спосіб життя, усамітнюючись заради певних високих цілей. Але через просоціальний акт, через допомогу тим, хто до них звертається, вони підтримують свою суб'єкту індивідуальність, залишаються людиною саме через допомогу іншому. Реалізація просоціальності в житті цих людей підтримує суб'єктність в індивідуальних проявах, особистісність в бутті. Допомагаючи нужденним, такі люди укріплюються в своїй вірі, в необхідності свого усамітнення, і цим стають стверджують свою індивідуальність, яка стає людською неповторністю, буттям-для-людей. Просоціальний акт виступає як джерело внутрішньої витривалості для того, щоб не зливатися зі світом, щоб бути власним джерелом суб'єктного потенціалу.

Іншим полюсом просоціальності може бути названа нав'язлива просоціальна активність, суб'єкти якої прагнуть допомогти іншим без волі на те останніх і інколи без прагнення з'ясувати актуальні потреби реципієнта допомоги. Тому вони використовують його як об'єкт власної просоціальності, з яким не потрібно вступати в діалог. Справжня просоціальність має бути взаємною, вона виключає об'єктне ставлення. Навіть якщо суб'єкт просоціальності є більш компетентним, він завжди в ситуаціях справжньої допомоги буде орієнтованим на суб'єкт-суб'єкту взаємодію. Просоціальна поведінка кілька разів на вітчизняному просторі виносилася в тему кандидатських та магістерських дисертацій. Але, наприклад, в дослідженні Л.В. Смольнікової [12] не виявлялася просоціальна поведінка як така (на рівні експериментального вивчення); автор порівнює школярів спеціалізованої школи, схильних до агресії, зі звичайними школярами і ліцеїстами. Тобто „просоціальний” розуміється в роботі Л.В. Смольнікової як нормальний, не схильний до девіантної поведінки.

На основі отриманих емпіричних даних Л.В. Смольнікова проводить пряму залежність між просоціальною поведінкою та тими цінностями, які лежать в основі поведінки: „Звідси можна припустити, що агресивність та ворожість вторинні по відношенню до ціннісно-потребової сфери особистості” [12; с. 148]. Суттєвим дослідниця вважає те, які цінності лежать в основі внутріособистісного конфлікту. У випадку домінування в ціннісно-потребовій сфері цінностей „кар'єри” чи „влади” з високою ймовірністю може проявитися агресивна поведінка. „Тим не менше, з суспільної точки зору така поведінка буде трактуватися як просоціальна, тому що ці цінності є соціально дозволеними” [12; с. 148]. Повторимося, що просоціальну поведінку Л.В. Смольнікова на практиці розуміє і досліджує як не-девіантну, нормальну. Проте в цілому існування дослідження проблеми в такому ракурсі видається вельми цікавим. Л.В. Смольнікова зазначає: „«Просоціальні» підлітки з коледжу потенційно агресивні, про що свідчить домінуючий в структурі їх соціальної поведінки індекс ворожості, хоча зовнішньо вони ніякої агресії не проявляють” [12; с. 153]. Тут ми бачимо внутрішню суперечливість виділення групи „просоціальних” підлітків як таких, що не мають схильності до девіантної поведінки. З нашої точки зору, набагато більш виправданим буде підхід, який виявлятиме якісну своєрідність „просоціальності” в позитивному смислі, а не тільки в поверхово-негативному розумінні – як не-агресивність, не-делінквентність, не-девіантність. Ю.О. Мазур предметом дослідження обрала „складові просоціальної поведінки в умовах соціально-психологічного тренінгу” [7; с. 5]. Досліджувані брали участь в трьох етапах тренінгу; вимірювалися різні аспекти просоціальності до та після кожного етапу й результати порівнювалися з вибіркою, яка не перебувала під формуючим впливом. Гіпотеза проведеного дослідження полягала „в тому, що розвиток складових просоціальної поведінки обумовлений послідовним проходженням в рамках тренінгової програми етапів особистісного зростання” [7; с. 5]. Недоліком дослідження Ю.О. Мазур є те, що вона вивчає просоціальну спрямованість опосередковано, через систему сполучених понять: самоактуалізація, компромісність в конфліктах тощо. Проаналізуємо, наприклад, методики, використані у дослідженні. Це „Самоактуалізаційний тест” (Е. Шостром); „Морфологічний тест життєвих цінностей” (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина); дослідження Я-концепції на основі методики Т. Хігінса; „Багатовимірні інвентаризація шкал копінгу” (К. Карвер); „Q-сортування”, спрямоване на визначення основних тенденцій поведінки в групі (В. Стефенсон); методика діагностики схильності до конфліктної поведінки (К. Томас); методика діагностики рівня емпатичних здібностей (В.В. Бойко); методика І. Ялома, „спрямована на вивчення значимості трансформаційних факторів, які відображають специфіку особистісного розвитку і формування гуманістичної спрямованості” [7; с. 72]. Ні одна з методик безпосередньо не спрямована на дослідження просоціальної поведінки. До честі Ю.О. Мазур слід відмітити, що таких методик поки що немає в російськомовному науково-психологічному просторі. Щоправда, в 1990 році вийшли методичні матеріали за редакцією Д.І. Фельдштейна [5], де пропонувався інструментарій (опитувальники) для дослідження психологічних особливостей ставлення підлітків до просоціальної діяльності, але в цих матеріалах просоціальна діяльність розумілася не як допомагаюча чи спрямована на благо інших людей, а як „суспільно корисна, провідна для підліткового віку діяльність” [5; с. 2]. Таким чином, проблема психодіагностичного дослідження просоціальної поведінки залишається актуальною та, власне, поки що відкритою. У магістерському дослідженні Р.Р. Булатової з педагогіки зазначається: „Основними напрямками просоціальної діяльності є: громадянське виховання, трудове виховання, моральне виховання, естетичне виховання, фізичне виховання” [2; с. 9]. Тільки посмішку може викликати у психолога така презентація педагогом напрямків просоціальної діяльності, адже за такого розуміння психологія у кращому випадку підмінюється соціальною роботою. Таким чином, сучасні дослідження просоціальної поведінки особистості демонструють значну суперечливість та неоднозначність проблеми. Це з ще більшою очевидністю висвічує необхідність багатоаспектної та ґрунтовно вивчати питання структури, функцій та генезису просоціальної активності особистості.

Висновки. Підводячи підсумок, слід зазначити, що просоціальна активність особистості є важливим чинником становлення внутрішнього світу. Роблячи благо Іншому, людина розвиває власні інтрапсихічні ресурси. Міжособистісне стає здобутком внутріособистісного, внутрішній світ набуває нових барв та відтінків. З

іншого боку, допомогти Іншому, зробити добро для іншої людини людина може, будучи вже достатньо самостійним та зрілим суб'єктом. Спираючись на уявлення О.О. Сергієнко про ранні етапи формування суб'єктності людини (починаючи з немовлячого віку), можна припустити, що суб'єктність людини в здійсненні нею просоціальної активності сягає початків буття-людини-в-світі, можливо навіть періоду пренатального розвитку. Останнє припущення підкріплюється уявленнями С.Д. Максименка про те, що особистість починається з любові і людина на будь-якому етапі генези власного буття є особистістю, а також уявленнями зарубіжних авторів про те, що коріння просоціальності можна прослідкувати дуже рано, фіксуючи його в проявах турботи та емпатії, що існують між матір'ю та немовлям. Таким чином, просоціальна активність людини, породжуючись суб'єктивним, авторським ставленням до Іншого, обумовлює розвиток, становлення, візнібарвлення, ускладнення та структурування внутрішнього світу людської індивідуальності.

Список використаних джерел:

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 364 с.
2. Булатова Р.Р. Социально-педагогическая профилактика девиантного поведения подростков средствами просоциальной деятельности / Р.Р. Булатова. Автореферат дис. на соискание академической степени магистра педагогики. – Уфа, 2011. – 17 с.
3. Веракса А.Н. Символ как средство познавательной деятельности / А.Н. Веракса // Вопросы психологии, №4, 2012. – С. 62-70.
4. Горбачева А.Ц. Социальный контроль и его личностная локализация у подростков с асоциальной и просоциальной направленностью / А.Ц. Горбачева. – Автореф. дис... канд. психол. наук, 19.00.07. – М., 1992. – 19 с.
5. Изучение психологических особенностей отношения подростков к просоциальной деятельности (индивидуального и в условиях контактного коллектива). Методические разработки. Сост. Кучкаров М.Т., Лишин О.В. / Под ред. Д.И. Фельдштейна. – М., 1990. – 24 с.
6. Левицкая А.И. Моральное развитие личности. Методологический анализ / А.И. Левицкая. – Автореф. дис... доктора философских наук. – Киев, 1990. – 32 с.
7. Мазур Ю.О. Социально-психологический тренинг личностного роста как средство развития просоциального поведения / Ю.О. Мазур. Дис. ... канд. психол. наук. 19.00.05. – Ярославль, 2008. – 213 с.
8. Наконечна М.М. Допомога іншому: психологічні аспекти / М.М. Наконечна. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 184 с.
9. Немов Р.С. Психологический словарь / Р.С. Немов. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 560 с.
10. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: [Наукова монографія] / М.В. Папуча. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. – 656 с.
11. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
12. Смольникова Л.В. Ценностно-потребностная сфера личности старших подростков, склонных к агрессивному и просоциальному поведению / Л.В. Смольникова. Дис. ... канд. психол. наук. 19.00.01. – Томск, 2006. – 174.
13. Bar-Tal D. Prosocial Behavior: Theory and Research / D. Bar-Tal. – New York, London, Sydney, Toronto, John Wiley & Sons, 1976. – 198 p.

Резюме. В статье рассматривается просоциальная активность как один из факторов становления интрапсихического в личности. Изучается связь просоциальности с первичной и вторичной социализацией. Разводятся понятия просоциальной и совместной (коллективной) деятельности. Просоциальная активность рассматривается как сложный процесс, опосредованный разными личностными подструктурами. Делается допущение, что единицей просоциальной активности выступает помощь другому. Выявляются разные типы помощи другому в зависимости от стилей действий, выделенных Г.М. Андреевой. Анализируется разница между понятиями «развитие личности» и «личностное развитие, развитыми в работах Н.В. Папучи, и проводится параллель с контекстом просоциальной активности в границах этих двух типов развития. Изучаются взаимосвязи просоциальности с категориями отношения, личности, развития, понятием межфункциональных психологических систем. Просоциальная активность выступает как требующая от личности позиции активного творца. Изучается обусловленность просоциальной активностью субъектностью личности. Анализируются некоторые современные исследования просоциальности. Делается вывод про вероятный ранний этап генезиса просоциальности, источники которой связываются со сложной информационно-энергетической силой нужды, по С.Д. Максименко. Просоциальная активность, таким образом, выступает фактором развития, становления, усложнения и структуризации внутреннего мира личности.

Ключевые слова: просоциальная активность, личность, становление, внутренний мир, интрапсихическое, интрапсихическое, социализация, отношение.

Summary. The prosocial activity as a factor of intrapsychic becoming in personality is examined in the article. The connection of prosociality with primary and secondary socialization is explored. The concepts of prosocial and joint

(collective) activity are secluded. Prosocial activity is viewed as a complex process mediated by different personality substructures. The hypothesis is suggested, that a help to the other comes forward as a unit of prosocial activity. The different types of help to the other appear to be depending on the behavioral patterns, pointed out by G.M. Andreeva. A difference is analysed between the «development of personality» and «personality development» concepts, developed in M.V. Papucha's work. The analogy with the context of prosocial activity within the limits of these two types of development is driven. Interconnections of prosociality with the categories of relation, personality, development, and also the concept of the interfunctional psychological systems are explored. Prosocial activity comes forward as forcing a personality to acquire the position of active creator. The conditionality of prosocial activity by personality agency is studied. Some modern researches of prosociality are analysed. Conclusion is drawn about the probable early stage of prosociality genesis, the sources of which contact with complex informatively-powerful force of need (S.D. Maksymenko). Prosocial activity, thus, comes forward a factor of development, becoming, moulding, complexing and structurization of the personality internal world.

Keywords: prosocial activity, personality, becoming, internal world, interpsychical, intrapsychical, socialization, relation.

УДК 159.222.7

Ю.П. НИКОНЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Резюме. Стаття присвячена аналізу психолого-педагогічних чинників та умов, що сприяють оптимізації процесу морального розвитку дітей дошкільного віку. Автор прослідковує зв'язок морального розвитку особистості дошкільників та їх морального виховання. Актуальним визнається дослідження оптимальних психолого-педагогічних умов та чинників щодо морального виховання дітей дошкільного віку. Автор аналізує закономірності морального розвитку згідно з концепціями Ж. Піаже та Л. Колберга. Робиться акцент на розвиткові здатності до емпатії у дошкільника як психологічної умови успішності морального виховання. Приділяється увага великому значенню стимуляції морального розвитку дошкільників в цілому для розвитку особистості за умови використання педагогічних технологій. Актуальність статті пов'язана з недостатньою розробленістю зазначеної проблематики. Згідно з основними положеннями наукового дослідження обґрунтовуються можливості використання з метою морального виховання спеціальної організації педагогічного спілкування з дошкільниками, використання трудової та ігрової діяльності. Велике значення у моральному становленні дошкільників має їх виховання не тільки завдяки рольовим та сюжетним іграм, але і завдяки наслідуванню еталонів поведінки, значимих для дітей, якими виступають казкові та літературні герої.

Ключові слова: моральний розвиток, моральне виховання, дошкільний вік, психолого-педагогічні чинники, емоційна складова морального становлення.

Постановка проблеми. Виняткова актуальність і теоретико-методична нерозробленість проблеми морального виховання дітей дошкільного віку визначили вибір теми нашого дослідження. Об'єктом дослідження є засоби та мета процесу морального виховання дошкільників. Предмет дослідження: психолого-педагогічні чинники та умови морального становлення дітей дошкільного віку.

Мета: дослідження та обґрунтування концепції, принципів та засобів психолого-педагогічних механізмів у моральному вихованні дошкільників. Завдання роботи - аналіз психолого-педагогічних впливів із боку педагогів та психологів щодо реалізації емоційного компонента у моральному становленні та розвитку дітей.

Виклад основного матеріалу. Сучасні динамічні перетворення у соціальній та політичній сфері держави, зміни в освітніх та духовних пріоритетах посилюють увагу до морального виховання особистості. На важливості цієї проблеми для сучасної дошкільної педагогіки наголошується в державних програмах "Освіта" (Україна ХХІ століття); "Діти України"; Указах Президента від 27 квітня 1999 р. "Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян". Проблема визначення психолого-педагогічних засобів та методів морального виховання дітей стала предметом наукових зацікавлень цілої низки сучасних науковців, зокрема І.Д.Беха, М.Б.Євтуха, І.М.Петрова, Л.В.Повалій, В.М.Оржеховської, В.М.Хайруліної та ін.

Отже, з нашої точки зору актуальним є дослідження найбільш оптимальних психолого-педагогічних умов та чинників щодо морального виховання дітей дошкільного віку. Визначення "психолого-педагогічні умови" конкретизує той простір, до якого повинні належати ті умови, які ми намагаємося визначити й обґрунтувати. Психологічні - тому, що моральність не існує поза межами самої особистості, особливостей її психічних якостей і властивостей. Педагогічні - оскільки мова йде про можливість організувати і спрямувати процес морального розвитку дітей педагогічними засобами. Важливим чинником, який необхідно враховувати при моральному вихованні дошкільнят, є властивість дитини усвідомлено переживати ситуацію, а не лише реактивно здійснювати поведінкові акти. Як стверджує І.Бех, уже до кінця дошкільного віку "дитина не лише відчуває, а за